

Резнікова О.О.,

кандидат економічних наук,
заслужений економіст України,
заступник завідувача відділу
глобалістики та безпекових стратегій
Національного інституту
стратегічних досліджень

НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ: ГЛОБАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК РЕАЛЬНІСТЬ СЬОГОДЕННЯ

Проаналізовано нові ризики й тенденції розвитку світової економіки, які зумовлюють потребу в перегляді глобальної моделі міждержавних відносин. Розглянуто заходи, що вживаються світовим співтовариством із метою недопущення виникнення нової хвилі фінансово-економічної кризи. Відзначено зростання ролі міжнародних організацій у системі глобального управління.

The risks and trends in the global economy, which determine the need to review the global model of international relations, are analyzed. The measures to be taken at this time by the world community to prevent the deployment of a new wave of financial crisis are considered. The growing role of international organizations in the system of global governance is noted.

Ключові слова: світова економіка, глобальне управління, міжнародні організації, фінансово-економічна криза.

Глобалізація та глобальне управління — питання, інтерес до яких із боку науковців останнім часом постійно зростає. За порівняно недовгий час існування міждисциплінарної науки глобалістики (з кінця 1970-х рр.) об'єкт її досліджень помітно розширився. Розпочавшись із виявлення феномену глобальних проблем та дослідження причин їх виникнення, науковий дискурс у цій сфері поширився на різні аспекти суспільного життя. Однією з найактуальніших тем дослідження є проблематика глобального управління як відповідь на сучасні виклики й загрози, що мають транскордонний, асиметричний характер. Зокрема, остання світова фінансово-економічна криза наочно продемонструвала, що подолати загрози глобального рівня можна лише шляхом об'єднання зусиль світової спільноти.

Сучасні дослідження питань глобального управління, котрі проводять, зокрема, А. Ван де Путте, С. Гангулі, Дж. Дабелко, Б. Джонс, А. Еванс, Н. Іванс, Дж. Ікенбаррі, К. Лейн, Ж.-П. Леманн, С. Маллабі, Р. Ніблетт, Ж. Ньюмаєр, М. Ослін, К. Паскуаль, Д. Ранделл, С. Розен, В. Ролстон, Д. Стівен, Г. Тревертон, Е. Трумен, Б. Хьюз, Б. Шварц, значно доповнили й розширили напрацювання попередників у сфері глобалістики, а саме: Т. Веблена, П. Гудмена, Г. Маркузе, Д. Медоуза, Д. Несбіта, О. Панаріна, Ф. Сен-Марка, А. Тоффлера, О. Чумакова та ін. Одним із найвідоміших у світі майданчиків з обговорення проблем глобального розвитку став щорічний Всесвітній економічний форум

© Резнікова О.О., 2011

у Давосі, на якому, в т. ч., презентуються доповіді “Глобальні ризики” та “Глобальна конкурентоспроможність”¹. Широкого обговорення в наукових колах набули також останні дослідження: “Глобальне управління 2025: у критичний момент”, підготовлене фахівцями Інституту безпекових досліджень ЄС (Institute for Security Studies European Union)², та “Світ після кризи. Глобальні тенденції — 2025: світ, що змінюється” — доповідь Національної розвідувальної ради США³, котрі дають певні прогнози щодо розвитку світового співтовариства виходячи із сучасних процесів і тенденцій.

Такі дослідження не лише дають змогу зрозуміти сутність процесів і явищ, які відбуваються сьогодні в глобальному світі, а й мають важливе практичне значення для більшості країн, котрі визначають своє місце в системі міждержавних і світогосподарських зв'язків, що змінюється, та формують стратегії розвитку на майбутнє.

Під глобальним управлінням ще недавно розумілася, як правило, діяльність у межах провідних міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ) з підтримання миру, безпеки, подолання екологічних проблем та протидії змінам клімату. Спроби запровадити принципи глобального управління в економічній сфері були не завжди вдалим через значні розбіжності національних інтересів, про що свідчить незавершеність Дохійського раунду переговорів у рамках СОТ. Проте ситуація кардинально змінилася з початком у 2008 р. глобальної фінансово-економічної кризи. Розпочавшись на фінансовому ринку США, вона швидко поширилася світом, загрожуючи руйнацією підвалин найбільш слабких і залежних від кон'юнктури світових ринків національних економік.

Застосовані світовою спільнотою заходи глобального управління (зокрема, виконання рішень, ухвалених на самітах лідерів країн Великої двадцятки протягом 2008—2010 рр.) виявилися досить успішними в подоланні наслідків кризи. Проте швидкого відновлення світової економіки не відбулося. Натомість антикризове лікування, говорячи мовою медиків, спричинило серйозні ускладнення у вигляді боргових криз провідних економік світу. Так, повідомлення про те, що суверенний борг США наблизився до встановленого ліміту, викликало небезпечні коливання на фондових ринках по всьому світу. Боргові кризи та розбалансування державних бюджетів низки країн ЄС істотно похитнули позиції єдиної європейської валюти та досі залишаються однією з основних загроз світовій економічній безпеці.

¹ Global Risks Report 2011 Sixth Edition. An initiative of the Risk Response Network. World Economic Forum in collaboration with: Marsh & McLennan Companies, Swiss Reinsurance Company, Wharton Center for Risk Management, University of Pennsylvania, Zurich Financial Services. World Economic Forum, January 2011: [Електр. ресурс]. — <http://www.weforum.org/reports>.

² Global Governance 2025: At a Critical Juncture. Institute for Security Studies European Union, November 2010: [Електр. ресурс]. — <http://www.iss.europa.eu/publications/detail/article/global-governance-2025-at-a-critical-juncture/>

³ Мир после кризиса. Глобальные тенденции — 2025: меняющийся мир: Доклад Национального разведывательного совета США. — М.: Европа, 2009. — 188 с.

Масовий переплив капіталу з американського та європейського ринків до нових центрів зростання, що тривав у період активного економічного піднесення, дав змогу останнім значно зміцнити свої ринкові позиції та вийти зі світової економічної кризи з великими конкурентними перевагами. Проте в умовах надзвичайно високого рівня глобалізації розвиток одних країн за рахунок інших стає дедалі більш ускладненим (на відміну від колоніальних часів). Наприклад, економічне зростання азійських країн наразі добігає межі через падіння попиту на їхню продукцію в країнах Європи та США.

Перспективи світової економіки в найближчому періоді стають щодалі зрозумілішими — світ очікує рецесія. Як відомо, МВФ у вересні 2011 р. знизив як глобальний прогноз зростання світової економіки, так і прогноз економічного зростання країн Азії на 2012 р. через спад у Європі і США. МВФ серед актуальних глобальних ризиків називає можливість відпливу капіталу з Азійського регіону, різке скорочення китайського експорту, яке може негативно позначитися на банківській системі країни та погіршити умови отримання китайських кредитів іншими економіками світу, можливість розгортання боргової кризи в Японії.

Знизили свої прогнози щодо темпів зростання світової економіки в 2012 р. також один із найбільших інвестиційних банків світу “Morgan Stanley” — з 4,5 до 3,8 %, міжнародне рейтингове агентство “Fitch Ratings” — з 2,7 до 2,4 %.

Міжнародне рейтингове агентство “Standard & Poor’s” (S&P) у жовтні 2011 р. оприлюднило доповідь, у якій попередило про зростання ризиків нової хвилі кризи в Європі (й не лише в країнах євросони). За висновками експертів, на економічні перспективи регіону негативно впливає зниження ділової активності й упевненості та уповільнення темпів зростання економіки США. Ймовірність нової рецесії в Європі становить 40 %, хоча за основним прогнозом у наступні 5 років очікується хитке й повільне зростання. Прогнози S&P щодо економічного зростання в Європі у 2012 р. протягом осені ц. р. декілька разів переглядалися в бік зниження.

У доповіді Міжнародної організації праці ООН “Світ праці 2011”⁴, оприлюдненій 1 листопада 2011 р., зазначається, що занадто повільне відновлення світової економіки негативно вплинуло на ринок праці, тож для того щоби повернутися на докризові показники, потрібно створити майже 80 млн нових робочих місць у найближчі два роки, що видається малоімовірним. При цьому, за висновками експертів, у 45-ти зі 118-ти країн, які досліджувалися, зростає ризик соціальних протестів. Це є особливо актуальним для країн із розвинутою економікою, у першу чергу в ЄС і арабському світі.

Все це змушує світову спільноту вдаватися до активного пошуку нових шляхів мінімізації втрат та недопущення розгортання значно руйнівніших кризових

⁴ World of Work Report 2011: Making Markets Work for Jobs, October 2011: [Електр. ресурс]. — http://www.ilo.org/global/publications/ilo-bookstore/order-online/books/WCMS_166021/lang-en/index.htm.

явищ у світовому масштабі. На зміну політиці конфронтації приходить політика прагматичної співпраці та конструктивної взаємодії. На порядку денному дедалі частіше постають питання координації зусиль світової спільноти і глобального управління.

Рівень економічних зв'язків у всьому світі є надзвичайно високим. Значна взаємозалежність національних економік не дає змоги з незмінною ефективністю використовувати традиційні протекціоністські й конкурентні заходи для посилення національної економічної безпеки. Так, “валютні війни” 2009—2010 рр. між Китаєм і США виявилися безрезультатними та не сприяли врегулюванню ні глобальних економічних проблем, ні питань на національному рівні. Крім того, односторонні антикризові заходи на національному рівні можуть викликати негативну реакцію з боку інших держав, особливо якщо вони зачіпають інтереси транснаціонального капіталу.

Таким чином, існуючі на сьогодні підходи до врегулювання світових економічних криз потребують перегляду — доброї волі заможних країн для надання посильної допомоги потерпілим уже не достатньо. Оскільки сучасні кризові явища прямо чи опосередковано зачіпають увесь світ, постає потреба в розподілі відповідальності між провідними країнами за майбутнє світового співтовариства.

Глибина кризи єврозони та загроза ланцюгової реакції розгортання кризових явищ у зростаючих масштабах по всьому світу вказують на необхідність розробки й реалізації всеосяжних планів запобіжних і антикризових заходів, що потребує концентрації зусиль різних країн та координації співпраці на найвищому рівні. Невідкладність цього завдання обумовлена також тим, що, за оцінками МВФ, на цей час Китай має достатню потужність, щоб відповісти на глобальні економічні ризики, а його дії можуть частково нівелювати наслідки глобальної кризи. Втім, до кінця наступного року ситуація може змінитися.

Неспроможність країн єврозони розв'язати серйозні макроекономічні й фінансові проблеми ні власним коштом, ні за рахунок об'єднаних ресурсів Євросоюзу стала очевидною ще наприкінці літа — на початку осені ц. р. Уже у вересні занепокоєння світової спільноти з цього приводу спонукало керівництво провідних країн світу розробити план антикризових дій із урятування єврозони, котрий було розглянуто на зустрічі міністрів фінансів країн Великої двадцятки за участі керівників МВФ і Світового банку.

На саміті ЄС 26—27 жовтня 2011 р. були прийняті важливі рішення про списання на 50 % боргів Греції, підвищення впродовж наступного року власного капіталу провідних європейських банків, збільшення обсягів Європейського фонду фінансової стабільності (ЄФФС) до 1 трлн євро. При цьому останнє не передбачає нових фінансових вливань, а є відображенням складної системи банківських гарантій, під які ЄФФС зможе залучати кредити на фінансових ринках. Це надасть йому можливість виступати в ролі страховика держоблігацій проблемних економік, а в разі дефолту країни — члена єврозони — мінімізувати втрати.

Завдяки прийнятим рішенням вдалося на певний час стабілізувати світові валютні й фондові ринки. Проте для забезпечення надійних гарантій економічної безпеки в євросоні цього виявилось замало. Наявність великих боргових проблем у Італії — однієї з найпотужніших економік світу — та низки інших країн Євросоюзу істотно ускладнює ситуацію. За даними МВФ, до кінця 2011 р. борг Італії сягне 120 % ВВП, і зменшити його вона за п'ять років зможе лише на 2 % (до речі, криза в Греції почалася, коли її борг сягнув 115 % ВВП).

Важливі рішення в напрямі поглиблення економічної інтеграції в рамках країн євросони були прийняті на саміті ЄС 8–9 грудня 2011 р. Зокрема, було затверджено низку заходів із посилення фінансової дисципліни, зміцнення інструментів стабілізації економічної ситуації, поліпшення координації управління в рамках Євросоюзу. Найбільш радикальними можна визнати нові бюджетні правила, які стосуються зниження країнами євросони дефіцитів державних бюджетів до 0,5 % ВВП, автоматичного застосування санкцій до країн, котрі перевищуватимуть межу бюджетного дефіциту в 3 % ВВП (якщо не заперечуватимуть країни-члени, що становлять у євросоні кваліфіковану більшість), дотримання ліміту державного боргу на рівні, не вищому за 60 % ВВП.

У частині фінансового забезпечення економічної стабілізації досягнуто домовленості про прискорення введення в дію Європейського механізму стабільності (ESM), перегляд у березні 2012 р. стелі ЄФФС (EFSF), надання додаткових кредитних ресурсів МВФ та ін. Крім цього, низку антикризових рішень було прийнято Європейським центральним банком. Зокрема, знижено облікову ставку до 1 %, заплановано провести два тендери з надання європейським банкам кредитів на 3 роки.

Водночас глобальним інвесторам не додало оптимізму те, що схвалені самітом ЄС рішення поширюватимуться лише на країни євросони (17) і ті, що мають намір добровільно приєднатися до угоди (на сьогодні таких країн 6 — Болгарія, Данія, Латвія, Литва, Польща та Румунія). Рішення щодо підписання нового договору про Євросоюз, де будуть закріплені більш жорсткі умови економічної інтеграції та змінені принципи управління ЄС, на якому наполягали Німеччина і Франція, прийняті не вдалося. Проте саміт підтвердив намір країн-членів іти шляхом посилення економічної інтеграції.

Загроза поширення кризи євросони на інші регіони з подальшим виникненням нової масштабної хвилі світової фінансово-економічної кризи поставила на порядок денний питання про необхідність реформатування світової економіки. Важливим кроком на цьому шляху став саміт лідерів країн Великої двадцятки, котрий відбувся 3–4 листопада 2011 р. у Каннах (Франція). Вперше за довгий час на заході такого рівня було розглянуто і схвалено всеохоплюючий план дій у економічній сфері, яким були встановлені докладні політичні зобов'язання країн-членів, визначені жорсткі терміни їх виконання, заявлено про посилення контролю їх виконання. Незважаючи на неформальний статус Великої двадцятки, фактично

йдеться про повноцінне запровадження на сучасному етапі принципів глобального управління в економічній сфері.

Як зазначено в Декларації саміту⁵, актуальними загрозами для світової економіки є:

- зниження темпів зростання світової економіки, особливо в розвинутих країнах, у результаті чого рівень безробіття став неприпустимо високим;
- зростання напруженості на фінансових ринках, головним чином через підвищення суверенних ризиків у Європі;
- виникнення ознак уразливості на ринках, що розвиваються;
- підвищення цін на сировинні товари (в т. ч. продовольчі), яке стримує економічне зростання у світі та б'є по найбільш уразливих економіках і верствах населення;
- волатильність валютних курсів, що створює додаткові ризики для економічного відновлення й фінансової стабільності;
- існування глобальних дисбалансів із боку сукупного попиту, що потребує перенесення центру ваги від державного сектору на користь приватного та від зовнішнього сектору економіки до внутрішнього.

Політичні зобов'язання, котрі беруть на себе країни Великої двадцятки відповідно до Декларації саміту, Комюніке лідерів країн⁶ та Плану дій⁷, охоплюють такі загальні напрями співпраці:

- соціальний вимір глобалізації (підвищення загального рівня зайнятості, забезпечення належного рівня соціального захисту найуразливіших верств населення, полегшення трудової міграції);
- посилення стабільності та стійкості міжнародної валютної системи (збільшення ролі МВФ у частині надання фінансової підтримки й нагляду, вдосконалення принципів управління потоками капіталу, перегляд кошика SDR⁸, нарощення фінансових ресурсів МВФ, підвищення гнучкості валютних курсів, недопущення конкурентної девальвації валют);
- реформування фінансового сектору та забезпечення стабільності фінансового ринку (запобігання виникненню занадто великих фінансових установ, що можуть збанкрутувати, посилення контролю тіньової діяльності в банківській сфері, реформування позабіржового ринку похідних фінансових інструментів, удосконалення механізмів застосування міжнародних кредитних рейтингів);

⁵ Building our common future: renewed collective action for the benefit of all. Cannes Summit Final Declaration, 4 November 2011: [Електр. ресурс]. — http://www.g20.org/pub_communiques.aspx.

⁶ Communique G20 Leaders Summit, Cannes, 3-4 November 2011: [Електр. ресурс]. — http://www.g20.org/pub_communiques.aspx.

⁷ The Cannes Action Plan for Growth and Jobs, 4 November 2011: [Електр. ресурс]. — http://www.g20.org/pub_communiques.aspx.

⁸ SDR (спеціальні права запозичення) — штучний резервний і платіжний засіб, що емітується МВФ. На даний час курс SDR визначається на основі вартості чотирьох провідних валют — долара США, євро, ієни, фунта стерлінгів.

— запобігання значним коливанням цін на сировинні товари та забезпечення розвитку сільського господарства (вдосконалення регулювання й нагляду за ринками сировинних ресурсів, звільнення від оподаткування аграрної продукції, що надходить як гуманітарна допомога, підтримка програм розвитку сільськогосподарського виробництва за рахунок розвитку досягнень науки й техніки тощо);

— поліпшення ситуації на енергетичних ринках та боротьба зі зміною клімату (підвищення ефективності функціонування й прозорості енергетичних ринків, поетапна відмова в середньостроковій перспективі від неефективних субсидій на видобувні види палива, що заохочує марнотратне споживання, на користь надання адресної підтримки найбіднішим верствам населення тощо);

— попередження протекціонізму та зміцнення багатосторонньої торговельної системи (посилення ролі СОТ у частині забезпечення прозорості торговельних відносин і зміцнення механізмів урегулювання суперечок, усунення до кінця 2013 р. не сумісних із вимогами СОТ торговельних бар'єрів);

— розв'язання проблем глобального розвитку (подолання гуманітарної кризи в країнах Африки, виконання завдань, визначених Цілями розвитку тисячоліття, зокрема, сприяння зростанню інвестицій у країни, що розвиваються, в т. ч. у розвиток інфраструктури);

— активізацію боротьби з корупцією (вжиття заходів для повернення викрадених активів, відмова в наданні дозволів на в'їзд корумпованим чиновникам, забезпечення прозорості державного сектору, включаючи створення справедливої й прозорої системи державних закупівель);

— реформування системи глобального управління, що передбачає постійні консультації країн-членів, послідовну й ефективну взаємодію з неурядовими, регіональними й міжнародними організаціями, в першу чергу ООН, а також із громадянським суспільством, розробку конкретних пропозицій для розгляду на наступному саміті.

Виходячи з актуальних проблем економічного розвитку основні завдання для окремих груп країн були визначені таким чином:

1. *Країни з розвиненою економікою* беруть на себе зобов'язання проводити політику зміцнення довіри та підтримки зростання, виконувати чіткі й ефективні дії для досягнення бюджетної стабілізації, вживати застережних заходів щодо недопущення поширення фінансових проблем на інші країни та закласти підвалини для надійної економічної реформи управління в зоні євро.

2. *Країни, де державні фінанси залишаються сильними*, мають вжити заходів із підтримки внутрішнього попиту, враховуючи особливості національних економік.

3. *Країни з великим профіцитом поточного рахунку платіжного балансу* зобов'язуються провести реформи з метою збільшення внутрішнього попиту та забезпечення більшої гнучкості обмінного курсу.

4. *Всі країни* повинні проводити подальші структурні реформи з метою збільшення обсягів виробництва та підвищення фінансової стійкості своїх економік.

У прийнятому на Каннському саміті Великої двадцятки Плані дій визначені чіткі завдання для кожної з 20-ти країн-членів із метою розв'язання короткострокових проблем, зумовлених уразливістю економіки, та зміцнення середньострокової основи світового економічного зростання. Також визнано необхідність посилення ролі низки міжнародних організацій, що здійснюють нагляд на світових фінансових ринках.

Таким чином, Каннський саміт підтвердив тенденцію посилення глобального управління та водночас продемонстрував нову його якість. Процеси, що відбуваються сьогодні у світовій економіці, потребують уже не просто контролю дотримання встановлених правил, а активного втручання за спільною згодою всіх сторін із метою переформатування ринку та переспрямування потоків капіталів. І такої згоди було досягнуто.

При цьому труднощі, з якими зіткнувся ЄС при запровадженні антикризових заходів із порятунку єврозони, показали, наскільки складними й недосконалими є механізми глобального управління та якою важливою в цьому контексті є згода всіх учасників даного процесу.

Підсумовуючи викладене, доходимо таких висновків. По-перше, формат взаємодії країн на міжнародній арені стрімко змінюється. Перші зміни сталися в політичній площині: перехід до багатополлярної моделі міждержавних відносин відбувся еволюційним шляхом, без збройних конфліктів. На порядку денному — переформатування світової економіки, запровадження нових принципів глобального управління. Світова фінансово-економічна криза стала каталізатором глибоких проблем світового економічного розвитку, а неспроможність швидкого подолання її наслідків засвідчує невідповідність існуючих принципів і механізмів регулювання економічних процесів новим реаліям.

По-друге, незважаючи на вжиті країнами антикризові заходи, рекомендовані попередніми самітами лідерів країн Великої двадцятки, економічна ситуація у світі істотно не поліпшилася, більше того, набули розвитку нові кризові процеси, уповільнилося зростання провідних економік, з'явилися ознаки уразливості економік, що розвиваються.

Одним із основних висновків останнього року є те, що антикризові заходи, вжиті країнами на національному рівні, не дали кумулятивного ефекту. Високий ступінь глобалізації світової економіки потребує безпосереднього втручання в економічні процеси на рівні глобального управління. Досягнуті на Каннському саміті Великої двадцятки домовленості дають змогу дещо переорієнтувати потоки капіталів на світовому ринку з метою усунення глобальних дисбалансів, які стримують економічний розвиток, перемістити сукупний попит із державного сектору в приватний, із зовнішнього у внутрішній.

Досягнення таких цілей потребує, зокрема, обмеження одних ринкових свобод (вільний рух капіталів) на користь інших (рекомендовано полегшити рух трудових ресурсів із метою забезпечення більшої зайнятості). Зробити це можливо

тільки шляхом досягнення відповідних домовленостей на міждержавному рівні. Водночас за обмежені сировинні ресурси та сфери впливу у світі й далі точиться запекла боротьба, що значно ускладнює переговорні процеси, свідченням чого є незавершеність Дохійського раунду переговорів у рамках СОТ.

Отже, побудова нового економічного порядку, оновлення принципів і механізмів глобального управління, посилення ролі спеціалізованих міжнародних інститутів є найважливішими завданнями сьогодення.

По-третє, міжнародні інститути набувають дедалі більшої ваги. Їх подальше реформування сприятиме підвищенню ефективності глобального управління. Перегляд традиційних підходів до управління такими інститутами надає можливість країнам, що розвиваються, брати активнішу участь у глобальному управлінні. Україні варто проявити більшу зацікавленість у співпраці з такими організаціями, як МВФ, ОБСЄ, ФАТФ, на якісно новій основі.

По-четверте, з огляду на глибину кризових явищ у євросоні, зниження економічного зростання США, посилення ризиків економічної нестабільності азійських країн, Великобританії, Австралії, Канади, а також пролонговану дію антикризових заходів, у найближчій перспективі світ очікує рецесія. Можливі коливання на світових фондових і валютних ринках у разі погіршення економічної ситуації в провідних країнах, проте масштабних кризових явищ така волатильність не спричинить.